

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2012 | ÅRGÅNG 16

Bokförlaget THALES

TORBJÖRN TÄNNSJÖ: *Privatliv*, Stockholm: Fri Tanke Förlag 2010

1.

OM DET FULLT öppna samhället vore en realitet, så skulle det vara så när som omöjligt för en ensam person att brutalt döda ett sextio-tal ungdomar på ett sommarläger. Likaså skulle det vara praktiskt omöjligt att spränga en 500-kilosbomb utanför ett regeringsdepartement. Och allra minst skulle det vara möjligt att obemärkt förbereda sådana gärningar under närmare ett decennium. Sannolikt skulle de flesta typer av brott närapå omöjliggöras. När myndigheter har rätt att övervaka oss i så gott som allt vi gör, minskar ju möjligheten att ens smida planer för illdåd. Vad kan då tala emot ett sådant öppet samhälle och istället för en skyddad privat sfär? Det är utgångsfrågan för Torbjörn Tännsjö i hans senaste bok *Privatliv*.

En intressant första anmärkning är att Tännsjö har helomvänt i frågan. För bara något år sedan försvarade han högljutt ett skydd för den privata sfären. Nu försvarar han högljutt det öppna samhället. Som hos andra förespråkare för det öppna samhället kan man även hos Tännsjö få intrycket av att han, åtminstone initialt, tänker sig att det enda skälet att vilja ha ett skyddat privatliv är att man inte »har rent mjöl i påsen» (t.ex. s. 18 och 82), d.v.s. att man har något att dölja. Uppenbart är ju att de flesta av oss faktiskt har något att dölja, men kanske inte i den mening att vi inte kan stå för det vi gör eller för de personer vi är. Att jag inte gärna vill gå på toa med vidöppen dörr, låta vem som helst lyssna till mina telefonsamtal med t.ex. mamma, eller blotta mitt lama sexliv på internet, bottnar inte i att jag inte kan stå för vad jag gör när jag går på toa, pratar i telefon eller har sex. Det handlar helt enkelt om något annat, vilket Tännsjö också verkar klar över.

Om då inte orent mjöl i påsen är det enda motivet till en privat sfär, i vad bottnar då många önskan att skydda den? Är privatli-

vets skydd kanske mer en fråga om respekt, som hedersmoralen vill göra gällande? Eller om moralisk äganderätt, i enlighet med rättighetsetiken? Eller om försvar för vår autonomi, med stöd från kantianismen? Eller kort och gott om vilka konsekvenser det har, som utilitarismen menar? Ja, det är dessa möjligheter Tännsjö har identifierat, vilka också är de som undersöks i boken. Han vill visa vad dessa teorier har för implikationer när det kommer till personlig integritet eller, som han alltså hellre uttrycker det, »skyddet för den privata sfären» (s. 21).

En fråga som slog mig inledningsvis var varför han valt att undersöka just dessa moralpositioner. Svaret är nog, även om det kunde ha gjorts tydligare, att förespråkare av ett skydd för den privata sfären ofta åberopar en eller annan av just dessa teorier. Tännsjö säger emellertid att diskussionen i boken på inga sätt är uttömmande, och att den endast berör de aspekter hos de framlyfta teorierna som är relevanta för frågan om den personliga sfärens moraliska rättfärdigande. Även om han sålunda, i just *Privatliv*, inte syftar till att utvärdera moralteorierna ifråga, vill han undersöka i vilken mån de ger stöd för skyddet av den privata sfären. Detta gör han främst genom att tillämpa dem på ett antal problemområden: lagring av personlig datakommunikation (övervakningssamhället), lagring av material i biobanker (genetisk integritet) samt övervakning av brottslingar inom kriminalvården (kriminalvård).

Att döma av det jag här hittills sagt kan man, aningen tillspetsat, betrakta Tännsjös bok som ett försök att avgöra matchen mellan den privata sfären och det öppna samhället. Därmed står det klart att två av bokens mest centrala begrepp är just *privat sfär* och *öppet samhälle*. Även om Tännsjö har ambitionen att klargöra dessa redan inledningsvis så tror jag att han skulle ha kunnat göra det än tydligare.

När det gäller *den privata sfären* framgår emellertid att han tänker på det som ett privat rum, eller i snävaste fall ett inre citadell, inom vilket vi ensamma ges oinskränkt kontroll. Enligt författaren bygger skyddet av den privata sfären på »tanken att vi ska kunna kontrollera den offentliga bilden av oss själva». (s. 51). Man kan ur diskussionerna i boken förstå att det inte handlar om en allt-

eller-inget-fråga, utan snarare om hur stor (eller liten) denna sfär kan (eller måste) vara för att moraliskt kunna legitimeras. På vissa håll talar han om »det allra trängsta av rum» som våra privata hem (s. 113), men menar att även dessa vid t.ex. brottsutredningar ska kunna utsättas för husrannsakingar, såsom är fallet idag. Kanske är det därför han tänker sig att det i princip inte finns någon gräns för hur liten den privata sfären kan göras. (Jag vill återkomma till rimligheten hos denna ståndpunkt.)

Med avseende på *det totalt öppna samhället* (eller *det genomsiktliga samhället*, som han också kallar det), tänker han sig »ett samhälle där alla våra rörelser registreras, där alla våra yttranden noteras och där kanske till och med i förlängningen våra tankar kan avläsas» (s. 114). Därtill menar han att alla dessa noteringar, registreringar och avläsningar, i det öppna samhället, är offentliga i den mening att också dessa ska ligga öppna för beskådan, med förbehållet »att en tidsgräns på fem år, för känsliga upplysningar, vore på sin plats» (s. 115). Ett sådant samhälle är med andra ord inte bara ett där medborgarnas liv ligger öppna för myndigheternas insyn, utan ett där också myndigheternas verksamheter ligger öppna för medborgarnas insyn.

Om vi med dessa klagöranden i behåll går händelserna i förväg, kan vi här fråga: vad kommer Tännjö fram till? Att döma av hans egen moralposition, och den syn han numera har när det kommer till privatlivets vara (eller snarare icke-vara), är det kanske inte förvånande att han menar att just utilitarismen är den mest rimliga teorin, samt att denna ger stöd för det öppna samhället snarare än en skyddad privat sfär. Matchen ifråga för boken vinnns alltså av det öppna samhället. Åtminstone enligt Tännjö själv.

Som så ofta annars när det gäller tillämpad etik tycker jag att det är lätt att virra bort sig vad gäller riktningen på argumentationen – argumenteras det för ett visst handlingsval utifrån rimligheten hos en moralteori, eller för en viss moralteori utifrån rimligheten i ett handlingsval? Jag är inte säker på att Tännjö lyckas bespara läsaren denna förvirring. För att utreda detta vill jag härnäst redogöra för de teorier som Tännjö utforskar, samt vad de i allmänhet har att säga om valet mellan den privata sfären och det öppna samhället.

Därefter vill jag kika på vad dessa teorier, enligt Tännsjö, har för implikationer vid tillämpning på de områden han tar upp. Slutligen vill jag säga något om hur jag sammantaget tycker att boken lyckas eller inte på de punkter den berör.

2.

HEDERSMORALEN ÄR DEN första positionen som Tännsjö diskuterar. Den säger kortfattat att vi skall upprätthålla och försvara vår heder, varmed den »uppställer bestämda dygder, som anhängarna måste tillägna sig» (s. 38). Den vill sålunda skänka oss ett skydd mot förtal och förolämpning, för anseende och värdighet. Även om detta ger en fingervisning måste jag erkänna att jag har svårt att greppa teorin i dess helhet. Och kanske är jag inte ensam om detta. Som Tännsjö påpekar ses den ju i moralfilosofiska sammanhang inte som någon seriös kandidat i sökandet efter en trovärdig moral-syn (s. 23). Kanske beror detta på att dess egentliga innehåll tycks kunna inkorporeras i en sorts mixad dygd-, rättighets- och pliketik.

Tännsjö menar hur som helst att en del saker, som t. ex. hemligstämplingen av den dokumenterade datakommunikationen inom regeringens departement i samband med tsunamikatastrofen 2004, liksom flera fall av hemligstämplat Säpo-material, inte kan ses som motiverade ur annat än ett hedersmoraliskt perspektiv. Dessa hemligstämplingar kan nämligen inte, menar han, ske med hänsyn till exempelvis den svenska statens säkerhet utan endast för att skydda enskilda tjänstemäns heder och ära. Som jag ser det kvarstår dock frågan om inte detta skydd i sin tur kan motiveras utifrån t. ex. ett utilitaristiskt perspektiv, på så vis att det i dessa specifika fall förväntats ha de bästa konsekvenserna. Som framgår vid diskussionen av utilitarismen står dock klart att Tännsjö inte tror att så är fallet. Lika klart är det emellertid inte att de som verkställde hemligstämplingarna var av samma uppfattning.

Rättighetsetiken är den andra teorin i ordningen att diskuteras i boken. Skillnaden mellan denna och hedersmoralen är att rättighetsetiken inte ger oss rätt till kontroll av den offentliga bilden av oss själva: »Finns det uppgifter om mig som kan vara kränkande

och intima, men som framkommit på ett legitimt sätt, kan de spridas utan att min rätt till en privat sfär har kränkts» (s. 53).

Även om Robert Nozicks version av rättighetsläran inte omfattar mer än rätten till materiella ting, såsom ens kropp och ägodelar, tycks det mig inte underligt att utvidga den till att åtminstone indirekt omfatta även rätten till en privat sfär. Judith Jarvis Thomsons modifierade version av rättighetsläran fångar exempelvis, också enligt Tännsjö, in rätten till en privat sfär, indirekt, i den mening att den kommer på köpet genom de rättigheter vi har till oss själva och vår egendom. Tännsjö menar att Thomsons version av rättighetsläran ger oss ett skydd för den privata sfären på så vis att det man äger (såsom ens materiella ägodelar, ens kropp, ens tankar, ens handlingar etc.) inte mot ens vilja ska kunna beskådas av andra. Hur man skall avgöra när någons förnimmande av ens tillhörigheter inte är mot ens vilja, d.v.s. när man gett upp denna rättighet och snarare får skylla sig själv, är dock svårt att avgöra. Thomson tycks medveten om detta men lyckas, enligt Tännsjö, inte komma med någon bra lösning på problemet (s. 59).

Autonomiprincipen (betraktad som en komponent hos kantianismen) är den tredje teorin som utreds i boken. Enligt denna har autonomi, d.v.s. vårt självbestämda handlande, ett egenvärde, varmed det avgörande är om ett skydd för vår privata sfär behövs för att säkerställa vår autonomi. Om så skulle vara fallet gäller nämligen att det öppna samhället, såsom Tännsjö tänker sig det, inte får stöd hos autonomiprincipen. Snarare skulle vi då finna att denna moralteori motsätter sig ett sådant öppet samhälle.

Man skulle kunna resonera som så, menar Tännsjö, att om våra beslut skall kunna vara autonoma så krävs en möjlighet att noga tänka över dem, vilket i sin tur kanske innebär att vi stundom måste kunna få tänka förbjudna och skamliga tankar samt diskutera dem privat med några få utvalda, isolerat från offentligheten. Detta skulle dock, menar Tännsjö, endast rättfärdiga ett skydd av en mycket snävt avgränsad privat sfär. För möjligheten till sådana fria kommunikationer »förutsätter inte tillgång till kommunikationsmedel som är fria från insyn» (s. 72). Om vi vet att t. ex. elektronisk

kommunikation övervakas får vi helt enkelt välja att föra vårt privata samtal utan dess hjälp, menar han.

Men var går då gränsen? Här kommer vi tillbaka till en fråga vi tidigare vidrört: hur litet kan det privata rummet göras? »I princip finns det nog ingen gräns för hur litet det privata rummet kan göras», påstår Tännsjö (s. 72). Jag har svårt att greppa vad han egentligen menar här (om det nu inte är så att jag förstår men inte håller med). Innebär det att också de flesta (kanske alla) fysiska rum, i vilka man kan skulle kunna kommunicera utan elektroniska medel, kan övervakas? Klart är att en sådan minimal privat sfär skulle omöjliggöra en vettig kommunikation för väldigt många av oss. Personligen har jag inte möjlighet att förflytta mig till Sri Lanka då jag vill diskutera en affärsidé med en vän som råkar befinna sig där. Och om vi generellt tänker på affärsidéer, patent, uppfinningar och allsköns manuskript (speciellt då dessa befinner sig på idéstadiet), så tycks möjligheten att hemlighålla sådana saker vara en förutsättning för att de skall kunna utvecklas till något, som dessutom ofta gynnar många fler än upphovsmakarna.

Detta för oss in på en annan tanke som Tännsjö tar upp – att vetenskapen om ett vakande öga skall hindra oss från att utveckla vår personlighet och karaktär såsom vi själva önskar. Kanske skulle vi försöka vara det vakande ögat till lags, bli mer konformistiska, mindre unika, och kanske skulle det hindra viss spontanitet som möjligen är en förutsättning för vårt autonoma handlande? Tännsjö tror dock inte det. Många verkar redan kunna leva autonoma liv även under ett vakande öga. Måhända kan de hot och den skräck som ett vakande öga eventuellt ger upphov till, främst då det missbrukas, förhindra vår autonomi. Men då är det, menar Tännsjö, hoten och skräcken snarare än det vakande ögat som är problematiskt (s. 76). Troligen ligger det något i detta. Lika troligt är det nog inte hela sanningen. Mångas autonomi kan nog inskränkas av ett obefintligt privatliv, även om det inte gäller för alla.

Utilitarismen är den fjärde och sista teorin till rakning i Tännsjös framställning. Från ett hedonistiskt utilitaristiskt perspektiv skulle ett skydd för den privata sfären kunna motiveras endast om

det gjorde oss mer lyckliga. Och visst är det så att många av oss känner oro och obehag över vetskapen att andra har insyn i vår privata sfär. Men på det stora hela torde Tännsjö ha rätt i att »öppenhet gör samhället säkrare» (s. 85), och att denna säkerhet på sikt kommer göra oss mer trygga och lyckliga. Att det öppna samhället skulle kunna missbrukas är inte ett problem i sig, för öppenheten, utan snarare ett problem med att få lagar och regler att efterlevas, kan man utläsa.

Kanske ligger det något i detta. När jag själv, efter ett brott jag utsattes för 1998, var angelägen att få uppgifter om mig skyddade, var det främst p.g.a. att jag var rädd att gärningsmannen skulle göra något illa mot mig om han kom över dem. Och visst handlade detta i sig inte om min privata sfär, utan om min egen och samhällets oförmåga att skydda mig från andras illgärningar. Men, är det då troligt att samhället någonsin kommer att bli så förmöget att det kan skydda sina invånare från något sådant? Om inte, vilket verkar troligt, så tycks ett skydd för den privata sfären vara rättfärdigt åtminstone i vissa fall, som ett medel för att i högre grad ge individer ett skydd mot brottsliga gärningar. Inte minst ur ett utilitaristiskt perspektiv.

Möjligen fordras också ett skyddat privatliv för att man ska kunna ha nära och intima relationer, som förutsätts för sann vänskap och kärlek, vilket i sin tur kanske behövs för ett lyckligt liv. Tännsjö betvivlar dock detta. Han menar att, »i en genomsiktig värld skulle vänskapen ju bara framträda så mycket tydligare! Vi skulle veta vilka våra vänner (och ovänner) var och aldrig behöva tvivla på den saken. Det skulle inte finnas något utrymme för svartsjuka och grubblerier» (s. 98). Detta är möjligen sant, men inte alla människor verkar ju *uppleva* att ett öppet samhälle har dessa följder. Om detta spekulerar Tännsjö, utan att vilja dra några vidare slutsatser: »[E]n risk är förstås att introverta personer i ett extrovert samhälle lider dubbelt. Det är emellertid möjligt att denna förlust i lycka kompenseras av att extroverta människor blir ännu lyckligare. Och kanske har samhällsklimatet på sikt också någon inverkan på våra personligheter? Kanske blir människor på sikt mer extroverta, om

de får leva i ett öppet samhälle? I så fall skulle en sådan utveckling av vårt samhälle bidra till att göra det lyckligare. Detta är bara spekulationer och det är svårt att veta riktigt vilka slutsatser man bör dra av dem – kanske för säkerhets skull inga alls» (s. 102).

3.

LÅT OSS NU kika på de tillämpningsområden (övervakningssamhället, genetisk integritet, kriminalvården) som boken berör, och se vilka rekommendationer som ges av de ovan diskuterade moralpositionerna.

När det kommer till övervakningssamhället, och övervakning generellt (må det vara i bild-, ljud- eller vadhelst annat möjligt format), kan det som sådant egentligen inte fördömas av hedersmoralen. Däremot kan själva spridandet av den information som samlats in på detta sätt vara moraliskt förbjuden, enligt hedersmoralen, om det just kränker någons heder (s. 112). Därmed ger hedersmoralen här stöd för den privata sfären snarare än det öppna samhället. Det motsatta verkar dock gälla för rättighetsetiken, som inte tycks kunna ge något direkt skydd för den privata sfären på denna punkt, åtminstone inte när det kommer till övervakning av datakommunikation eller på allmän plats. Vi vet ju, menar Tännsjö, att sådan förekommer idag, varför »man får skylla sig själv om någon lyssnar» (s. 112). När det kommer till autonomiprincipen såg vi att den, i fråga om övervakning, i bästa fall ger skydd endast åt vårt inre citadell, då detta verkar tillräckligt för att skydda vår autonomi. Vad gäller utilitarismens syn på övervakningssamhället menar Tännsjö att vi, med just övervakning, torde kunna förhindra och bekämpa fler brott – liksom lösa de som ändå lyckas begås. Därför är en sådan övervakning rättfärdigad ur ett utilitaristiskt perspektiv, anser Tännsjö. Sammantaget torde vi, om författaren har rätt, kunna konstatera att *Öppet samhälle* vinner mot *Privat sfär* i matchen på övervakningssamhällets arena.

Vad gäller genetisk integritet står det klart att biobanker, utifrån hedersmoralens perspektiv, kan hjälpa oss att, genom underlättande av medicinsk forskning och brottsutredning, ge skydd åt vår heder.

Å andra sidan skulle hedersmoralen, om den överhuvudtaget tillåter en sådan bank, kräva att vi var och en har rätt att bestämma hur vår genetiska information får användas. Rättighetsetiken, å sin sida, säger att det är upp till oss själva huruvida vi vill lämna genetiskt material för sådana ändamål. Däremot ger den oss inte rätten att bestämma över egendom som vi av slarv eller fri vilja lämnat efter oss, som t. ex. vårt avklippta hår hos frisören, som ju rättmätigt kan tas i anspråk av annan person och genetiskt analyseras för att få likvärdig bioinformation om oss. Emellertid kan vi kanske inte tillåta biobanker vars material bygger på blodprov tagna vid vår födsel, som vi då alltså inte fått möjlighet att samtycka till, emedan den skulle tillåtas om den byggde på information inhämtat från sekret, hud, eller hår som vi i samma stund spillt från oss. Detsamma gäller t. ex. DNA-register för användning vid brottsutredningar. Utifrån autonomitanken är den avgörande frågan, när det gäller genetisk integritet, om en hantering av ens genetiska material kan hota ens autonomi. Helt klart kan det här uppstå konflikter. Visserligen kan en biobank hota min autonomi om den bedrivs utan min vetskap eller mitt samtycke. Men å andra sidan kan jag inte överhuvudtaget handla autonomt om jag inte är vid liv, och kanske kan insamling, lagring och analys av mitt genetiska material rädda mig från att dö i annars oupptäckta sjukdomar. Utilitarismen ger här ett klarare besked: ett register med genetiskt material avsett specifikt för brottsutredning, som är obligatorisk för alla, kan utan problem rättfärdigas. Visst skulle kanske vissa känna obehag inför det, men den totala nyttan i och med förhindrade och uppklarade brott skulle utan tvivel bli större än utan ett sådant register. Om ett sådant register dessutom upprättas successivt, precis som skedde med det tidigare PKU-registret, lär inte heller kostnaden för detta utgöra ett problem. Vad gäller ett liknande register för medicinska forskningsändamål menar Tännsjö att ett obligatorium inte behövs. Det material som inkommer på frivilligbasis är fullt tillräckligt. Sammantaget torde vi trots detta kunna konstatera att *Öppet samhälle* förlorar mot *Privat sfär* i matchen på den genetiska integritetens arena.

När det så kommer till kriminalvården verkar det till att börja med som att ett totalt öppet samhälle inte skulle ge utrymme för

någon påtaglig brottslighet, varmed någon kriminalvård knapp skulle behövas. Detta, tycker jag, kunde Tännsjö ha tryckt hårdare på. Om vi låter bortse därifrån tycks hur som helst hedersmoralen ge det starkaste skyddet för fångarnas privata sfär: fångarnas heder skall respekteras så starkt att det kanske till och med medger att vi inte behöver några fängelser. Hur det går enligt rättighetsetiken är måhända klurigare, främst eftersom teorin inte säger så mycket direkt om bestraffning. Kanske skulle en utvidgad rättighetsteori à la Thomson ge ett skydd även åt brottslingars privata sfär, men som vi tidigare sett menar ju Tännsjö att en sådan utvidgning av teorin gör den mindre rimlig. Samtidigt är ju samhället berättigat att göra vad som krävs för att skydda sina medborgare från kränkningar så länge detta skydd i sig inte utgör ett sådant kränkande. På det stora hela verkar rättighetsetiken därför ge mer stöd åt det öppna samhället på denna punkt. Vad gäller autonomiprincipens utfall, rörande kriminalvården, så finner vi att alla typer av behandlingar som hotar brottslingarnas autonomi måste förkastas. Det tycks dock svårt, anser Tännsjö, att se hur någon rimlig kriminalvård skulle utgöra ett sådant hot. Det är som sagt alltid möjligt, menar han, att »ta sin autonomi med sig in i sitt inre citadell» (s. 171). Återigen får vi nog anse att autonomitanken inte lyckas tilldela någon klart stöd åt någondera av rivalerna. Å utilitarismens sida är det öppna samhället väldigt effektivt rent brottspreventivt, åtminstone i Tännsjö framställning. Vidare verkar det »inte heller orimligt att se själva berövandet av rätten till det privata rummet som en del av straffet» (s. 177). Och huruvida t.ex. sexualbrottsdömda skall få sin porrkonsumtion inskränkt eller inte beror helt enkelt på vad som ger det lyckligaste samhället. Tännsjöns egen gissning är att en mer öppen kriminalvård, där förbud mot t.ex. porrkonsumtion förekommer endast i vissa klara fall, är vad som bäst förenas med ett sådant samhälle. Återigen handlar det alltså om vad som har bäst konsekvenser, och återigen menar Tännsjö att det öppna samhället torde ha det. Sammantaget verkar matchen på kriminalvårdens arena, mellan *Öppet samhälle* och *Privat sfär*, sluta till fördel för det öppna samhället.

Låt oss göra en sammanfattning. Hedersmoralen, till att börja

med, är den teori som enligt Tännsjö kan ge störst skydd för den privata sfären, generellt sett. Teorin står t. ex. i motsättning till yttrandefriheten, eftersom den moraliskt fördömer publiceranden av sådan information som kan kränka någons heder och anseende, oavsett hur denna information samlats in. För den som vill försvara ett skydd av den privata sfären kanske det sålunda går att luta sig mot hedersmoralen. Tråkigt nog är dock hedersmoralen den minst rimliga av de teorier som tas upp – åtminstone enligt Tännsjö själv. Som jag tidigare antytt är jag beredd att dela denna uppfattning. Tar man hänsyn till detta i resultaträkningen ovan stärks övertaget än mer för det öppna samhället gentemot den privata sfären. Summa summarum anser Tännsjö att rättighetsetiken klarar sig bättre än hedersmoralen, även det beror på att den ger rekommendationer som rymmer bättre med hans egna intuitioner. Det är dock oklart vilken sammantagen rekommendation rättighetsetiken ger, eftersom den ger olika förslag vid olika tillämpningar – antingen för den privata sfären eller för det öppna samhället. Något liknande gäller också för autonomiprincipen. I bästa fall ger den oss skydd endast för ett mycket litet inre citadell, då detta verkar tillräckligt för att skydda vår autonomi. Tännsjö medger emellertid själv att det är »notoriskt svårt att se vad en önskan om att skydda individens förmåga till autonomt handlande har för konsekvenser för skyddet av den privata sfären» (s. 144). Autonomiprincipen som sådan står också på tunn is, menar han: »Hur länge skulle man anse det vara värt att torteras, för att rädda något av sitt autonoma handlande? Endast en mycket kort stund, skulle nog de flesta vid närmare eftertanke svara. Men i så fall kan autonomi inte vara så viktig» (s. 188). Och visst kanske Tännsjö har rätt i att exempelvis reklam hotar vår förmåga att fatta autonoma beslut långt mer än vad ett öppet samhälle skulle göra. Att positionen försvagas stärker alltså övertaget för *Öppet samhälle* framför *Privat sfär* än mer. Slutligen, som jag skvallrat om, anser Tännsjö att utilitarismen är den av diskuterade teorier som ger det rimligaste resultatet i matchen mellan *Privat sfär* och *Öppet samhälle*, bl. a. eftersom den inte ger lika splittrade och orimliga utfall som de andra teorierna. Detta resultat indikerar sammantaget, menar han, en vinst för det öppna samhäl-

let. Själv övertygas jag om att samhället tål att öppnas mer än idag, om än kanske inte totalt.

4

VAD SKA MAN då säga om boken? Innan vi tar oss an styrkan hos Tännsjös resonemang och slutsatser vill jag säga något om dess andra egenskaper. Förutom att dess omslag till största delen är brunt upplevs boken av mig som huvudsakligen klar och tydlig, även om den ibland är lite väl upprepende. Om vi låter beskåda dess underhållningsvärde, så kan tilläggas att den innehåller många anekdoter och på flera håll är rentav rolig att läsa. Författaren kommer med många både klipska och underfundiga sidoangrepp. Exempelvis frågar han huruvida den person som vann ett mål mot två Sverigedemokrater inte fann domen mer förolämpande än det förtal han utsatts för, eftersom den byggde på antagandet att han var en »obetydlig figur» som inte ska behöva tåla sådant förtal (s. 40). På ett annat ställe flikar han in att Säpo-svenska karaktäriseras av »typiskt dålig stavning och bristande handlag med grammatiken» (s. 119).

Som så ofta annars när det gäller Tännsjö finns också i *Privatliv* många provokativa inslag, åtminstone för dem som inte fullt förstår hans resonemang eller förmår se dem i sitt sammanhang (om jag nu tillåter mig att själv gå i hans spår). En passage som »inte ens uttalanden som att negrer är mindre intelligenta än vita eller att homosexualitet är mot naturen eller Guds vilja bör i sig vara förbjudna» (s. 41), torde utgöra ett bra exempel. Ett annat är när han först talar om yttrandet »att muslimer är fångna i dåraktiga och vidskepliga föreställningar» för att direkt därefter tillägga: »Det är de förstås, i samma grad som kristna och judar är det» (s. 43).

Vad gäller bokens huvudsyfte måste jag också medge att det ligger något intressant i den totala öppenheten som föreslås. Jag inser fördelar med det totalt öppna samhället, som jag inte tänkt på tidigare. En sådan, åtminstone möjlig, fördel (som Tännsjö ej tar upp) är att vi lättare skulle kunna hitta dem som verkligen behöver stöd och hjälp, både mentalt och fysiskt. En annan rör en förmodligen obefogad oro. Kanske ryggas ju många av oss tillbaka, enbart av

tanken på detta blott minimala privatliv. En vanlig invändning mot ett s.k. *storebrorsamhälle* (som det öppna samhället skulle innebära), där vi ständigt är övervakade av diverse myndigheter, är ju att det tycks behövas någon som övervakar övervakaren för att se att allt verkligen går rätt till, vilket i sin tur kräver en övervakare av denna andra ordningens övervakare, osv. Men med Tännsjös förslag om det öppna samhället skulle detta problem omintetgöras, eftersom all övervakning som sådan ligger i öppen dager, och alltså i sin tur är möjlig att övervakas av i princip vem som helst. WikiLeaks skulle inte ens behövas (eller i alla fall fylla en annan funktion än idag). Tännsjö försvarar ju ett *genomsiktligt* samhälle, där medborgarnas liv ligger öppna för myndigheternas insyn samtidigt som myndigheternas verksamheter ligger öppna för medborgarnas insyn. En ytterligare fördel, som Tännsjö föreslår avslutningsvis, är att i ett öppet samhälle, där vår datakommunikation övervakas, är det lätt att tillgodose diverse upphovsmannarättigheter, vad gäller texter, bilder, film och musik. I alla fall så länge man tänker sig att detta innebär rätten till ersättning för det att andra använder ens verk. För i ett sådant »totalt öppet nät, där all trafik sker under offentlig insyn, är det inget problem att registrera hur olika produkter (musikstycken, litterära verk o.s.v.) används» (s. 197).

Måhända är Tännsjös öppna samhälle inget annat än en utopi. Eftersom vi lever i ett demokratiskt samhälle måste själva öppnandet av det ske via demokratiska beslutsfattanden. Kanske, eller förmodligen, kommer Tännsjös tanke om det öppna samhället då aldrig att kunna realisera. För en filosof, och inte minst för Tännsjö, kanske detta inte är något allvarligt problem, eftersom frågan om någontings moraliska riktighet är en annan än den om dess realiserbarhet.

Hans slutsats, att utilitarismen ger de mest rimliga resultaten vid en tillämpning på frågor rörande försvaret av den privata sfären, är måhända förhastad, och det av två skäl – dels därför att författaren ju personligen är övertygad om utilitarismens riktighet, och dels för att det mig veterligen inte alls är klart att de konsekvenser han förutser av det öppna samhället är dem som ett sådant samhälle i själva

verket skulle ha. Mycket bygger på empiriska sakförhållanden, inte minst rörande hur människor faktiskt funkar och vilka preferenser de har. Klart är exempelvis att vissa inte vill att andra ska veta vilka anlag man bär på, eller vad helst annat som går att härleda från ens genetiska information. Inte alla vill heller själva veta vad de bär på. (Själv hade jag visserligen gärna vetat allt sådant, om det så inneburit att jag visste att jag skulle dö om två månader. Då hade jag haft möjlighet att göra något som verkligen betyder något, och prioritera bort andra saker, som att t.ex. skriva denna recension.) Kanske har Tännsjö rätt i att de negativt inställda kommer att ändra sig efter en omställning? Vi tycktes ju utan vidare göra så när det kommer till t.ex. vägtullarna i Stockholm liksom rökförbudet på krogen. Emellertid var nog dessa förändringar mindre omvälvande än dem Tännsjö föreslår.

Inledningsvis i denna recension uttryckte jag min ovisshet rörande åt vilket håll argumentationen i boken egentligen går. Argumenterar Tännsjö för utilitarismen på basis av att den ger mest intuitiva svar vid tillämpning på frågor om skyddet av alla våras privatliv kontra det öppna samhället? Eller argumenterar han för det öppna samhället, och därigenom problematiken med att rättfärdiga ett alltför starkt skydd av våra privata sfärer, utifrån ett utilitaristiskt perspektiv? Tännsjö medger i bokens slutskede att han »inte oväntat» kommit fram till att »utilitarismen har alltigenom rimliga konsekvenser ifråga om den privata sfären», men att »dessa konsekvenser emellertid var oväntade», åtminstone för honom själv (s. 191). Den som sedan tidigare är bekant med Tännsjös moral-filosofiska position vet ju att han är villig att bita i alla möjliga kulor – d.v.s. beredd att ta konsekvenserna av den position han förfäktar. Att han, ifråga om den privata sfären, helt plötsligt skulle tycka att utilitarismen hade orimliga konsekvenser vore därför, åtminstone för mig, än mer oväntat.

→

Olle Torpman